

Het kustlandschap op schilderijen uit de 19de en vroeg 20ste eeuw

J. Michaux (1876-1956) *Op het strand na de regen*

Landschappen zijn door de eeuwen heen voor vele schilders een belangrijke bron van inspiratie geweest. Dat geldt in het bijzonder voor duin en strand. Voor ons een bron van informatie: hoe zag het daar vroeger uit?

PIM JUNGERIUS EN HANNEKE VAN DEN ANCKER

D. Donny (1798-1861) *Visserboten bij eb*

Désiré Donny is een minder bekende, maar begaafde vertegenwoordiger van de Vlaamse romantiek. Hij schilderde havens en strandgezichten met een sterk Hollandse inslag.

Dit artikel gaat over het landschap van de vroegere duinen. Oude foto's met bruikbare informatie voor geomorfologen, die de vorming van het landschap bestuderen, zijn er nog niet zo lang en niet zo veel. Daarom gebruiken we

De Vlaamse schilder John Michaux zette het impressionisme van zijn Antwerpse leermeester Frans Hens tot in de 20e eeuw voort. Omstreeks 1927 maakte hij naam met riviergezichten en landschappen rond de Scheldemonding in subtiële kleurnuances.

landschapsschilderijen om niet alleen als informatiebron over veranderingen in kleding en dagelijkse activiteiten, maar ook over ontwikkelingen in de vorming van het landschap.

Buiten schilderen dankzij verf uit tubes

Van schilders verwacht je dat ze een goed oog hebben voor hun omgeving. Hun werk moet echter wel in een context worden geplaatst, je moet weten hoe de geest van de tijd was waarin ze werkten, met welke ideeën ze waren opgeleid en wat zij probeerden vast te leggen. Het streven van schilders uit de 'plein air' beweging in de 19de eeuw, was om het landschap zo waarheidsgetrouw mogelijk weer te geven. Ze schilderden vaak in de open lucht, wat in die tijd technisch mogelijk werd doordat er verf in tubes beschikbaar kwam. Daarnaast verdiepten ze zich in de nieuwste wetenschappelijke publicaties over het landschap en bestudeerden o.a. topografische en geologische kaarten, zoals Göttler beschrijft in zijn boek *'Eine rechte Malerluft, ein wahres Malerlicht. Künstlerkolonien, Malerorte und pittoreske Landpartien in Oberbayern'*.

Duinlandschappen van strand tot geestgrond

Het duinlandschap is in te delen in sub-landschappen die visueel duidelijk van elkaar verschillen. Vanaf zee landinwaarts gaat het om: strand, zeereep (witte duinen), grijze duinen, zeedorpenlandschap, binnenduinrand, strandwalen en geestgronden. Van deze kustlandschappen zijn tientallen schilderijen te vinden in de collectie van kunsthandel Simonis & Buunk in Ede. Ze zijn te zien op hun website www.simonis-buunk.nl. Als illustratie van de informatie die uit schilderijen is te halen, is onze keuze gevallen op acht schilderijen uit twee kustlandschappen: strand en zeereep. In deze eerste aflevering besteden we aandacht aan het strand. De informatie over de schilders is afkomstig uit de database van Simonis & Buunk.

Het ene strand is het andere niet

Vergelijk je het Belgische strand op het schilderij van Michaux met het Nederlandse strand van Donny, dan zie je dat het strand in Nederland minder steil oploopt. Daardoor is er meer ruimte

voor allerlei menselijke activiteiten. Zo kon er zeevisserij worden beoefend, ondanks het feit dat de Hollandse kust nauwelijks zeehavens heeft. Om de vangst te lossen werden de vissersboten bij vloed op het strand getrokken. Dat was mogelijk doordat er geen kiel onder de boten zat. Maar zonder kiel verlijert een zeilboot, hij drijft af waarheen de wind wil en is praktisch onbestuurbaar. De uitvinding van het optrekbare zijzwaard bracht hierin verandering en typisch Nederlandse 'platbodems' zoals Bom, Hogaars, Schokker en Boeier zijn dan ook voorzien van dit hulpmiddel. Vooral de Bom is vaak afgebeeld op 19de eeuwse strandschilderijen (o.a. Donny). Vissersboten op het strand zijn nu nog maar op een enkele plek te vinden, bijv. in Denemarken en Aldeburgh (UK).

Het strand is sinds de oudste strandgezichten nauwelijks veranderd. De geomorfologische processen van stromingen, getijden en wind wissen de sporen van de mens weer snel uit, vaak nog dezelfde dag. Op het schilderij van Michaux zijn op de achtergrond strandhoofden zichtbaar. Ze zijn vanaf eind 19de eeuw aangelegd om erosie van het strand tegen te gaan. Door de waterwinning in de duinen is wel het kwelwater op het strand verdwenen, de stroompjes zoet water die van de duinvoet naar zee liepen (zoals te zien op het schilderij van Blommers). Dat het hier om kwelwater gaat en niet om afstromend vloedwater is af te leiden aan de uniforme breedte en diepte van de geul.

Zwinnen en muien

Op het schilderij van Blommers, en beter nog op dat van Kuijten, zie je ook een zandbank. Voor onze stranden liggen meestal één of meer zandbanken, die bij eb droogvallen. De laagte tussen twee zandbanken heet *zwin*. De geulen die de zandbanken doorsnijden noemt men *muien*; via die muien stroomt het water bij eb weer naar zee. De ondiepe zwinnen zorgen er mede voor dat het Hollandse strand een gewild recreatieobject is; kinderen kunnen er veilig spelen. Dit zijn slechts enkele van de vele honderden schilderijen die van het strand gemaakt zijn. Deze selectie maakt duidelijk hoe schilderijen informatie geven over het vroegere landschap. In het volgende deel komt de zeereep aan bod.

PIM JUNGERIUS IS EMERITUS HOOGLERAAR GEOMORFOLOGIE, UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM. BEIDE AUTEURS ZIJN BETROKKEN BIJ STICHTING GEOMORFOLOGIE EN LANDSCHAP, EDE. M.M.V. CONSTANCE MOES, SIMONIS & BUUNK, EDE

B.J. Blommers (1845-1914) *Scheepje zeilen*

Bernardus Blommers schilderde het leven van boeren en vissers in Katwijk aan Zee en Scheveningen. Jozef Israëls had grote invloed op zijn werk. Waar Blommers de nadruk legde op het gelukkige familieleven, ging het Israëls om de barre leefomstandigheden.

H.J. Kuijten (1883-1952) *Strand met koetsjes* (private collectie)

Het werk van Harrie Kuijten wordt vanaf de jaren dertig gerekend tot de Bergense School. Hij schilderde vooral strandgezichten, waarin hij de zonnige kant van het leven schildert. Ze zijn doorgaans niet groot van formaat en zonder uitzondering in snelle, rake streken neergezet: momentopnames van het badleven aan de Hollandse kust. Prachtig is de manier waarop hij de luchten schildert en de beweging van de zee met zijn aanrollende golven en in de branding de kleurige baders.